

Розділ IV. Освітній процес у вищій школі

УДК 78:378[371.734]

Л.А. Бірюкова

Сумський державний педагогічний університет

ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкрито проблему розвитку творчої індивідуальності, запропоновано підходи до підвищення результативності музично-педагогічної підготовки; проаналізовано шляхи формування творчих умінь; наголошено на необхідності більш глибокого осмислення творчості у педагогічній діяльності вчителя музики.

Ключові слова: *творча індивідуальність, музично-педагогічна підготовка, творчість, творчі вміння, педагогічна діяльність.*

У світлі ідей гуманізації та гуманітаризації освіти твердження про розвиток творчої індивідуальності майбутнього вчителя стало аксіомою. Результативність цього процесу можлива лише за умови творчої професійної діяльності, високого рівня готовності до навчання, що активізує проблему дослідження, припускає пошук нових шляхів, підходів та умов розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики.

Звернення до наукових джерел засвідчує, що питання вдосконалення майстерності вчителя знайшли своє відображення в історії педагогічної думки (П. Блондський, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Значний інтерес представляє проблема вияву творчої індивідуальності педагога, що її розробляли В. Кан-Калик, А. Макаренко, В. Моляко, Н. Нікандров, В. Пономарьов, В. Сластьонін, В. Сухомлинський та ін. Вони усі одностайні в тому, що розв'язання цієї проблеми – одне з головних завдань професійної підготовки майбутніх кадрів, адже, розвиваючи творчу індивідуальність студента, ми формуємо потребу в самоосвіті як якості особистості, що спрямовує до оволодіння майстерністю педагогічної професії.

Розкриваючи сутність проблеми, вважаємо за необхідне дати узагальнене наукове розуміння понять «творчість», «індивідуальність».

У науковій літературі «творчість» тлумачиться як «діяльність, що породжує щось нове на основі реалізації навчального досвіду, формування нових комбінацій знань і умінь» [6, 640].

У психології творчість визначається як діяльність, що породжує нові матеріальні та духовні цінності; створення чогось нового на основі

перетворення відомого; нового результату або оригінальних шляхів і методів його отримання [6, 172]. М.П. Поташнік оцінює творчість як наукове відкриття, виявлення раніше не пізнаних закономірностей навчання і виховання, як дослідницьку та експериментальну розробку високоефективних методик, що дозволяють виконувати завдання сучасної школи [5, 75].

Індивідуальність, на думку В.І. Смирнової, – це своєрідність людини як індивіда і особистості, яка проявляється в рисах характеру, емоційній і вольовий сферах, інтересах, потребах і здібностях [8, 63]. Досліджуючи характерні риси творчої індивідуальності особистості, В.І. Андреев виділяє *уяву, завзятість, О.Лук виокремлює імпульсивність, незалежність судження, готовність до ризику, почуття гумору, сміливість уявлення та мислення*, Н. Кинчук визначає *інтелектуальну активність, творчий потенціал*, О. Матюшкін указує на *пізнавальну мотивацію, творчу активність, оригінальність рішення* [4, 132]. Це дає підстави визначити індивідуальність як неповторну своєрідність людини із сукупністю тільки її властивих особливостей.

Проаналізувавши наукову літературу, зазначимо, що під творчою індивідуальністю особистості розуміється сформованість творчих здібностей, наявність творчого потенціалу, потреба у творчій праці з метою саморегуляції й самоствердження; диференціація творчої діяльності та її конкретна визначеність; певний рівень творчих досягнень людини; особистий стиль творчої діяльності; наявність певної ієрархії мотивів, серед яких мотив творчого самоствердження відіграє смислоутворюючу роль [3, 10].

Важливість розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики безперечна. Розв'язання цієї проблеми у практичному плані буде успішним, якщо забезпечити систему музично-педагогічної підготовки додатковими заходами засвоєння навченого матеріалу, що повинно позитивно позначитися на навчальній діяльності студентів, створити передумови для формування вмінь творчого переосмислення музичного матеріалу у зв'язку з потребами, цілями та особистісними мотивами.

Мета статті – дослідити процедуру становлення творчої індивідуальності вчителя музики, як показника готовності до практичної діяльності. Досягнення цієї мети можливе завдяки:

- виокремленню вмінь творчого опрацювання музичного матеріалу;

– визначенню методів підвищення рівня творчої індивідуальності.

Необхідність удосконалення професійно-творчих якостей учителя музики пояснюється зміною вимог до сучасного педагога, який повинен керувати творчим процесом діяльності учнів. На думку Є.В. Лузика, Д.В. Чернілевського, А.П. Шаповалова психолого-педагогічна структура творчої навчальної діяльності включає такі закономірності творчого процесу як *бажання, жива зацікавленість, ентузіазм, потяг до формулювання проблеми, психологічна готовність до її вирішення, наявність знань, умінь та навичок, зосередження зусиль до розв'язання проблеми* [1, 81].

У професії вчителя музики вихідною умовою є музично-педагогічна діяльність, структура якої визначається специфікою музичної освіти, підкоряючись при цьому законам теорії діяльності. Особливістю музично-педагогічної діяльності є те, що педагогічні завдання вирішуються засобами музики, а художньо-творчі параметри стають головною складовою діяльності вчителя музики. Робота над музичним матеріалом є процесом творчим, що вимагає від вчителя музики народження власної, особистісно-значущої думки, творчого самовираження, яке виступає джерелом переконливості результату взаємодії з художнім твором, його емоційної вразливості та змістовності.

Аналіз змісту та організації диригентсько-хорової підготовки студентів до майбутньої діяльності дає можливість констатувати, що формуванню творчої індивідуальності особистості заважає вузькопредметний технологічний підхід щодо вивчення фахових дисциплін. На наш погляд, недослідженими є питання конкретизації підходів та засобів становлення творчої індивідуальності в умовах індивідуалізації навчання. Зусилля викладачів найчастіше спрямовані на вирішення суто навчальних завдань, зокрема, озброєння теоретичними та практичними знаннями майбутньої діяльності замість того, щоб слугувати засобом інтелектуального та музично-творчого розвитку студентів. Звідси, абсолютно правомірним виступає питання залежності успіху майбутньої діяльності від успішності у БЕЗ. Оскільки професійне навчання здатне забезпечити розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя музики, О.Я. Ростовський подає оцінку різного ставлення студентів до науки, як талановитих так і ординарних, характеризує їх здатність до навчальних та практичних дій [7, 8].

Усе це можливе завдяки вирішенню ряду таких суперечностей: а) між потребами школи та усталеною системою музично-педагогічної підготовки; б) між розвитком музично-творчих здібностей студентів та їх використанням у практичній діяльності. Недостатнє вивчення педагогічних умов, методів та засобів їх взаємопроникнення, а також розмежованість у навчальному процесі вказали на необхідність удосконалення процесу становлення творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики, здатного до самостійного творчого пошуку та самореалізації у ході музичного навчання.

Так, діагностика сформованості творчої особистості вчителя музики проводилася у рамках індивідуального предмета диригентського циклу «хорове диригування». Саме хорове диригування є тією формою навчання, яка відповідно до дидактичних цілей, розкриває специфічні особливості творчого опрацювання музичного матеріалу за такими факторами, як: а) ступінь складності навчального матеріалу; б) рівень навченості; в) рівень сформованості творчих умінь; г) особливості викладу навчального матеріалу (обсяг інформації, співвідношення нової та фактично нової інформації, наявність додаткової літератури з проблеми). У ході перевірки підтвердилося формальне ставлення більшості студентів до навчально-методичного матеріалу, відсутність умінь його творчого опрацювання, що призвело до певних ускладнень у ході такої форми навчальної діяльності на уроці музики, як вокально-хорова робота.

Аналізуючи думки студентів-практикантів, ми дійшли висновку, що більшість з них не відчуває себе комфортно у процесі навчання, значними труднощами вони визначають:

а) миттєвий аналіз хорового звучання і пошук адекватного усунення недоліків (відповідне варіювання диригентського жесту);

б) створення інтерпретації твору (переклад твору для виконання з урахуванням технічних можливостей хору).

Звідси, в основу розвитку творчої індивідуальності вчителя музики було покладено індивідуально-творчий підхід, який дозволяє максимально розкрити творчі здібності студентів на основі єдності трьох характеристик творчості: інтелектуальних здібностей, мотиваційної наполегливості та креативності з якісними відмінностями відповідно до традиційних програм навчання. Згідно з концепцією С. Максименка, оснований на теорії генетичної психології, процесом виникнення і розвитку

творчих здібностей можна керувати тільки при створенні оптимального поєднання різних засобів впливу на розвиток особистості. Спробу розглядати розвиток творчої індивідуальності через стратегію прискорення через збільшення об'єму навчального матеріалу, яка на сьогодні існує в системі музично-педагогічного навчання, ми вважаємо недостатньо ефективною. Пошук шляхів розвитку творчої індивідуальності вказав нам на необхідність упровадження якісних змін у навчальний процес диригентсько-хорової підготовки студентів. До цих змін ми відносимо: а) індивідуальний підхід; б) стратегію «аналітичного мислення»; в) стратегію «дослідницького навчання»; г) стратегію «проб лематизації». Означений підхід має місце у навчальному процесі хорового диригування та роботі курсового хору, на яких закладаються, реалізуються і перевіряються творчі здібності, будується навчальна модель як треба слухати, розуміти та переосмислювати музичний матеріал.

Провідною умовою становлення творчої індивідуальності вчителя музики виступає зорієнтованість студентів до самостійної пошукової діяльності, що сприяє реалізації професійних знань. Педагогічний досвід свідчить, що причиною недостатніх знань, фонду вмінь і навичок підготовки студентів, засобів обробки інформації та їх раціонального використання є недостатня сформованість самостійно організованої творчо-пошукової діяльності, спрямованої на уміння аналізувати, пояснювати, творчо переосмислювати навчально-методичний матеріал у процесі навчання. Аналітичне вивчення питання значущості самостійної роботи як технологічного підходу вказує на різні тлумачення цього поняття дослідниками вищої школи, що розглядають її як «засіб організації та виконання визначеної пізнавальної діяльності, контроль і керівництво якої пов'язані з певними труднощами», як «пошук і відкриття засобу, коли б учителі менше навчали, а учні більше б навчалися», як «власну діяльність з появою внутрішньої потреби у знаннях, пізнавальних інтересах, захопленості» [9, 74]. Використання принципів неперервності (перетворення професійного навчання в дійовий механізм гармонійного розвитку особистості майбутнього керівника хору), систематичності (єдність самопідготовки і чітко продуманої системи завдань), самоконтролю (оцінка продуктивної власної діяльності), самоаналізу (вид зворотного зв'язку для перевірки якості домашнього завдання) та

поступовості (перехід від простих і нескладних за змістом завдань до більш складних і тривалих), долаючи масово-репродуктивний характер дозволило нам реалізувати педагогічні знахідки у технологію навчального процесу хорового диригування та курсового хору.

Універсальним методом становлення творчої індивідуальності вчителя музики виступає метод моделювання художньо-творчого процесу. Цей метод спрямований на підвищення активного засвоєння музичного матеріалу на відміну від існуючих мовно-інформативних методів, які, на жаль, ще мають місце в системі музично-педагогічного навчання. Сутність цього методу полягає в перевірці студентом набутих знань, глибокому усвідомленні ним музичного матеріалу, якщо він виступає у ролі творця-композитора, творця-художника. Метод моделювання художньо-творчого процесу потребує самостійності засвоєння музичного матеріалу при використанні власного музичного досвіду, інтуїції, уяви, фантазії, забезпечує «нове прочитання» нотного тексту завдяки здатності співпереживати, порівнювати, вибирати, складати.

Так, в умовах індивідуального заняття спрямованість навчання на творче опрацювання навчального матеріалу спрямувало нас до *герменевтики* (сфери філософії, що досліджує першоджерела). За основу було взято послідовність зазначених герменевтикою п'яти підходів-етапів, що спрямовують на творче осмислення знакової системи хорового тексту для утворення авторської та власної інтерпретації тексту (гносеологічний підхід), до яких відносяться:

Перший рівень. *Розкриття та осягнення образно-сміслового змісту тексту хорового твору.*

I етап. Загальний огляд тексту (ознайомлення).

II етап. Вивчення знакової системи хорового твору як засобу вираження смислу (граматична інтерпретація).

III етап. Визначення та осягнення образно-сміслового змісту тексту (єдність граматичної та авторської інтерпретації).

Другий рівень. *Історична інтерпретація.*

IV етап. 1) Внутрішня історична інтерпретація: визначення жанру та змісту, стилю, ідеї композитора та ін.

2) Зовнішня історична інтерпретація: визначення історичного стилю епохи композитора.

3) Вивчення історичних обставин життя композитора: історичні умови виховання, причина написання твору.

Третій рівень. *Утворення виконавської концепції хорового твору на основі врахування мовного використання.*

V етап. 1) Аналіз специфічних умов складання твору (прийомів викладення) для виразного та зручного використання.

2) Визначення вокально-хорових та диригентських засобів виразності для яскравого утворення образно-сислового змісту твору.

Логічна послідовність герменевтичного підходу стала підґрунтям творчого опрацювання музичного матеріалу, визначенням авторської та власної інтерпретації твору в атмосфері «заразливості» праці, узагальненням думки щодо художнього образу з опорою на мелодійні інтонації, ритмічні фігури, гармонію, засоби музичної виразності.

Наступним кроком до розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики були хорові заняття на курсовому хорі, які також відбувалися в умовах самостійної пошуково-творчої діяльності з урахуванням чітко визначеної «вербально-м'язово-зорової мети» (ступінь усвідомлення і запам'ятовування студентами того акустичного ефекту, який досягався протягом попередніх занять). Включення в навчальну програму хорового заняття одноголосної пісні передбачало: а) корекцію звучання, практичну оцінку техніки звукоутворення; б) формування горизонтального ансамблю, тембральне забарвлення; в) відповідність диригентського жесту музичній фразі; г) спілкування з хоровим колективом. В атмосфері занять курсового хору, максимально наближених до реальних умов майбутньої професії на основі принципів самостійної пошукової діяльності, а також чіткому при розподілі об'єму навчальних завдань та завдяки оцінці досягнутого студентами було визначено конкретні вимоги творчого опрацювання музичного твору, які виражали індивідуально-неповторний стиль особистості студента, пов'язаний з оригінальною та глибокою інтерпретацією творів.

Суттєвим доповнення активізації розвитку творчої індивідуальності студентів у навчальному процесі хорового диригування та курсового хору виступає застосування відображально-репродуктивної форми навчання, пов'язане з усвідомленням, копіюванням та закріпленням творчих умінь, набутих на заняттях хорового диригування та студентського курсового хору.

Використання такої форми навчання допомагало студентам перевірити цінність розроблених методичних підходів у різних варіантах творчого «прочитання» музичного матеріалу, підтвердило результативність застосування означених підходів на різних видах музичної діяльності.

Отже, музично-творча діяльність має значні резерви щодо розвитку та реалізації потенціалу творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики. Визначення шляхів розвитку творчої індивідуальності дозволяє удосконалити зміст підготовки студентів у системі музично-педагогічного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лузик Є. В. Сучасні інформаційні технології особистісно-орієнтованої освіти / Лузик Є. В., Чернілевський Д. В., Шаповалов А. П. – М. : Знание, 2003. – 163 с.
2. Муртазаєва Е. М. Індивідуально творчий розвиток майбутніх педагогів / Е. М. Муртазаєва // Педагогіка і психологія. – 2004. - № 3. – С. 69–77.
3. Падалка Г. М. Актуальні проблеми професійної підготовки вчителя музики: [зб. наук. праць] / Падалка Г. М. // Теорія і методика мистецької освіти. – К. : НПУ, 2000. – № 1. – С. 9–20.
4. Полат Є. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Полат Є. С., Бухаркин М. Ю. и др. – М. : Академия. 2000. – 272 с.
5. Поташник М. М. Педагогическое творчество : Проблемы и опыт / Поташник М. М. – К. : Радянська школа, 1988. – 192 с.
6. Психология ХХІ века: Учебник для вузов / Под ред. В. А. Дружинина. – М.: ПЕРСЭ, 2003. – 863 с.
7. Ростовський О. Я. Розвиток творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя музики як дидактична проблема / Ростовський О. Я. // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – № 1. – Ніжин, 2005. – С. 5–6.
8. Смирнов В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях / Смирнов В. И. – М., 1999. – 235 с.
9. Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения / Под. Ред. Н.Ф. Талызиной. – М. : Педагогика, 1984. – 472 с.

РЕЗЮМЕ

В статті раскрыто проблему розвитку творческой індивідуальності; предложені підходи к підвищенню результативності музично-педагогічної підготовки; проанализовані пути формування творческих умінь; сделано акцент на необходимости более глубокого осмысления творчества в педагогической деятельности учителя музыки.

Ключевые слова: творческая індивідуальність, музично-педагогічна підготовка, творчество, творческие уменія, педагогічна діяльність.

SUMMARY

The article deals with the problem of development of creative work of music teacher; at analyses the ways of formation of creativeness, skills stresses the importance of more profound understanding of creative work of music teacher at a pedagogical university.

Key words: creative development, creative work of music teacher.